

ERIKA LALÍKOVÁ

„RÁZCESTIA“ TOLERANCIE¹

*„... omyly lidí trestnými činy nejsou, pokud nepobuřují lidskou společnost;
omyly lidskou společnost nepobuřují, pokud nezbuzují fanatizmus.
Je tedy třeba, aby lidé nebyli fanatiky a zasloužili si tak vzájemnou snášenlivost.“
F.-M. A. Voltaire²*

Čo znamenajú pojmy tolerancia a intolerancia? S čím všetkým sú spojené?³ Čo pre nás, žijúcich v „krušnej dobe strachu, úzkosti a identitárnej paniky“⁴ znamenajú? Vieme byť tolerantní? Ak áno, tak čo a do akej miery sme schopní akceptovať? Majú tieto vyššie spomenuté pojmy iný obsah, inú náplň, než kedysi?⁵ Podmieňujeme „svoju“ toleranciu osobitými podmienkami a či zásadami? „Vytesňujeme“ sa voči javom, problémom, situáciám, náboženstvám, komunitám, ideám vo väčšej miere, než generácie pred

¹ Príspevok je výstupom z grantového projektu Vega č. 1/0429/15 „Racionalita, emocionalita a dôstojnosť človeka“.

² F.-M. A. Voltaire, *Voltaire. Mysliteľ a bojovník. II. Církev, štát a právo*, Praha: SNPL 1957, s. 309.

³ Milan Machovec pripomenul, že ide o pojmy, ktoré „jsou nejen formálně kontradiktorné, ale vyskytují se v dějinách s celou palčivostí vždy pospolu. Jsou plně aktuální, tj. v myslích lidí plně, skutečně – toliko tehdy, pokud aspoň v části společnosti probíhá jistý zápas, jehož protipóly vyjadřují více či méně přeměně“. Milan Machovec, *K filozofickým základům tolerance*, in *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, ed. Milan Machovec, Praha: Academia 1995, s. 249.

⁴ Václav Bělohradský, *Divná přirovnání v krušné době*, *Právo* 26, 26. května 2016, s. 7.

⁵ Pri spätnom pohľade vidíme, že kým napríklad John Locke uvažuje o náboženskej tolerancii, neskôr sa tento pojem používa skôr v úzkej naviazanosti na formujúce sa právne vedomie o „všeobecných ľudských právach a z nich najmä s právom každého človeka verejne vyjadrovať svoje presvedčenie“. Vladimír Seiler – Božena Seilerová, *Tolerancia versus intolerancia. Filozofická analýza*, Bratislava 1997, s. 7. Citovaní autori rozdeľujú toleranciu na *disjunktívnu, konjunktívnu a synergickú*.

nami? Je „učenie sa tolerancii“ prirodzená požiadavka, alebo je to niečo nadštandardné? Ako sa vzťahujú tolerancia a extrémizmus? Inakosť a tolerancia? Dorástli sme na to, aby sme boli tolerantní? Je učenie sa tolerancii výzvou pre filozofa/filozofiu? Čomu dáme prednosť: racionálnemu prístupu k riešeniu problémových situácií, alebo emočnému vysporiadaniu sa so situáciami, do ktorých sme chtiac-nechtiac vrhnutí? Čo všetko sme koniec koncov ochotní tolerovať?... Nekonečný rad otázok, som presvedčená o tom, že práve dnes aktuálnejších v oveľa väčšej miere, než kedykoľvek v minulosti. Pokúsim sa zamyslieť nad tým, prečo a najmä ako sa menia pravidlá tolerancie v súčasnosti.

Krok vpred, dva kroky vzad?

Hľadáme odpovede na otázky, ktoré často skôr, ako ich položíme, zastarávajú. Žijeme príliš rýchlym tempom, v zrýchlenej dobe. Možno dôležitejšie, ako hľadanie odpovedí na tieto otázky, je hľadať adekvátny spôsob myslenia,⁶ konštatuje Karel Hvížďala pri rekapitulácii spoločensko-politickej situácie a udalostí, ktoré nás ovplyvnili v posledných rokoch a ktoré, žiaľ, priamo súvisia s eskaláciou napätia a rozdúchavania strachu. Previazané sú s narastajúcou vlnou extrémizmu,⁷ s ktorou si nevieme poradiť a ktorá je onou povestnou tikajúcou bombou. Sme nútení vyrovnávať sa s množstvom nových situácií, ako je spomínaná narastajúca vlna extrémizmu, utečenecká kríza, hrozba teroristických útokov, narastajúca potreba humanitárnej pomoci, Brexit... Otázkou ostáva, či sme ako spoločnosti hrdiace sa prívlastkom demokratické (berme do úvahy len krajiny strednej Európy) na to aj reálne pripravené. Pridávam sa na stranu skeptikov a konštatujem, že nie sme.

Potrebuje sa naučiť, doslova dostať do krvi potrebu prekonávať ľahostajnosť a vysporiadať sa s neschopnosťou vymaniť sa zo starých pred-

⁶ Hvížďala dodáva, že podstatná je aj „... vôľa k nezapomnieniu, že veľká selhání v dějinách často nezpůsobila chybná politika, nýbrž v důsledku neschopnosti vymaniť se ze starých předsudků a orientovat se podle aktuálních mentálních map. Jinými slovy jde o to si uvědomit, že v krizových momentech nemůže Evropská unie sázet jen na konsenzuální politiku, ale naopak si musí najít způsob, jak rychle a rázně rozhodovat a vyrovnat se s rizikem“. Karel Hvížďala, *Mentální mapa 2015*, in *Evropa, Rusko, teroristé a běženci*, ed. K. Hvížďala, Praha: Mladá fronta 2016, s. 16.

⁷ Slovenský filozof Ivan Buraj v jednom zo svojich článkov podáva výstižnú charakteristiku pojmu extrémizmu: „Extrémizmus je ‚extrémom‘ vždy k niečomu – v danom prípade k demokracii. Pod extrémizmom [...] preto budem chápať každú ideológiu, postoj, prejav, hnutie, stranu, ktoré natoľko vybočujú z rámca toho, na čom je založená demokracia, až tvoria jej protiklad.“ Ivan Buraj, *Kedy sa zo slobody stáva svojvôľa*, *Sme* 24, 9. júl 2016, s. 13.

sudkov, s ktorými sme „previazaní pupočnou šnúrou“ a ktoré nás v novej situácii zväzujú. Orientujeme sa nielen podľa máp, ktoré si vybavíme z hodín zemepisu, ale aj podľa (pre každého z nás špecifických) tzv. mentálnych máp (Anthony Buzan), ktoré sú v nás zakotvené od detstva. Spoluurčujú naše vnímanie a naše interpretácie istých krajov, krajín, oblastí, komunít, kultúr. Svoju úlohu zohrávajú aj stereotypy,⁸ ktoré sú „bežnou formou výrazu predsudkú, tedy jejich důsledkem, které ale zároveň přispívají samostatně k jejich bujení, protože lidé o nich většinou nepřemýšlejí a užívají je jako axiomatické pravdy“.⁹

Je nemožné ostať nezainteresovaný a tváriť sa, že to, čo sa v súčasnosti odohráva – a to nielen v Európe, sa nás netýka. Mení sa optika nazierania na spoločenské a politické problémy, mení sa náš vzťah k identitám, k extrémizmu, mení sa naše správanie viac, ako sme ochotní si to pripustiť. Žijeme v demokratickej spoločnosti, ale často zvrátene a nepresne si vysvetľujeme dve najzákladnejšie a najdôležitejšie vlastnosti demokracie: slobodu a rovnosť. Ako konštatuje Ivan Buraj, bez nich nie je demokracia demokraciou.¹⁰

Vyššie spomenutá krušná doba strachu, úzkosti a identitárnej paniky, ktorá je, žiaľ, realitou, priniesla rôzne čudné prirovnania, ktorými sa nemôžeme nechať zaslepiť. „Většina z nich jsou jen obranou před rušivým setkáním s jiným historickým světem, výrazem nevěle porozumět odlišnému jako jiné historické podobě toho, čím jsme sami už byli nebo čím se ještě můžeme stát.“¹¹

Tolerancia – neoddeliteľná súčasť života, alebo prežitok?

Latinský význam termínu „tolerantia“ v preklade znamená znášanosť. Predstavuje uvedoméle spolunažívanie ľudí jedného svetonázorového, či už náboženského, alebo filozofického, kultúrneho, politického, ale i rodového presvedčenia a či postojov s ľuďmi iného presvedčenia, inej viery, iných postojov. Ako pripomenul Milan Machovec, musí ísť v prvom rade skutočne o spolunažívanie – o soužití, „o spolupráci a o stálé myšlenkové a citové vzájemné rozevírání, nikoliv tedy o pouhý život ‚vedle sebe‘, tj. o pohybu respektování jinakosti a současnou ignoranci lidské vzájemnosti“.¹²

⁸ Tento pojem použil prvýkrát v roku 1922 v práci *Public opinion* americký publicista Walter Lippmann.

⁹ K. Hvizďala, *Mentální mapa...*, s. 13.

¹⁰ Pozri I. Buraj, *Kedy sa zo slobody stáva svojvôľa...*

¹¹ V. Bělohorský, *Divná přirovnání v krušné době...*, s. 7.

¹² M. Machovec, *K filozofickým základům tolerance...*, s. 250.

Nemenej podstatné je, že musí ísť o spolunažívanie ľudí, ktorí sú naozaj presvedčení, teda – „osobne se identifikujúci s čímisi spoločensky závažným, tj. o lidi něco vyznávající a něco milující, o lidi ve smyslu tohoto milovaného osobně činné, případně i ochotné pro to přinést osobní oběti, nikoliv tedy k základním otázkám smyslu života lhostejné a jen svou požívačností parazitující na dosažených vymoženostech, ať už tak činí z mentální nedozrálости či mravní korumpovanosti“.¹³ Intolerancia podľa Machovca vzniká až vtedy a tam, kde nachádzame aspoň základy tolerance, teda tam, „kde násilnictví přestává být přírodní samozřejmostí a je problematizováno“.¹⁴ Machovec dodáva, že „oproti slepému přírodnímu násilnictví tedy intolerance přes častou brutalitu přece již vlastně probíhá na rovině historicky vyšší, na rovině určené úsilím protivníkovým, tj. pozitivními hodnotami zrajícího humanismu a tolerance“.¹⁵ Intolerantným sa človek stáva nie prudkosťou polemiky či tvrdohlavosťou opozičných stanovísk, ako konštatuje Machovec, ale až v tom okamžiku, kedy je proti svojmu súperovi ochotný použiť iné než duchovné a mravne čisté prostriedky (moc, zbrane, ale aj ohováranie, skresľovanie, zneužívanie svojho postavenia na dosiahnutie cieľov...). Intolerancia vzniká premenou nadšenia – entuziazmu vo fanatizmus. Scestné a nebezpečné je to, že fanatik chce svoje presvedčenie presadiť za každú cenu. Stráca zmysel pre akceptovanie názorov iných, začne sa identifikovať s nadosobným ideálom a považuje ho za jediný možný. Machovec pripomína, že fanatik urobí chybu „původně opravdu jen drobnou“, ale s tragickými konzekvenciami: miesto aby realisticky zaujal pocit osobnej pokory k milovanému nadosobnému ideálu, vnucuje ho a presadzuje ho s bezohľadnosťou a presvedčením o svojom výnimočnom poslaní, čím sa jeho úmysel beznádejne stráca.

Pojem tolerance „v európskom civilizačnom priestore sa spočiatku kryštalizoval ako právne politický pojem označujúci nadradenosť autority štátnej moci nad aspiráciami tých, ktorí sa snažili oslabiť jej suverenitu prostredníctvom konfesionalnej organizácie“,¹⁶ konštatujú Vladimír a Božena Seilerovci. Vymedzenie tohto pojmu bolo naviazané na proces konštituovania absolutistických monarchií „v podmienkach existencie viacerých náboženských vyznaní, náboženských organizácií, ale aj s tradíciou nepriamej svetskej autority rímskeho pápeža prejavujúcou sa v reálnom vplyve na svetskú moc“.¹⁷ Ako som pripomenula v poznámke čísla 4, obaja autori hovoria o troch základných typoch tolerance. Prvým je *disjunktívna tole-*

13 *Tamtiež.*

14 *Tamtiež*, s. 251.

15 *Tamtiež.*

16 V. Seiler – B. Seilerová, *Tolerance versus intolerance...*, s. 68.

17 *Tamtiež.*

rancia, ktorú vymedzujú ako „hodnotový aspekt spoločenského i medziosobnostného vzťahu, ktorý je zároveň aj pôvodným kryštalizačným jadrom vzťahu nazývaného tolerantný vzťah, tolerancia“.18 Tento druh tolerancie je podľa autorov – obrazne povedané – „na uzde držaná intolerancia“, pričom spomínanou uzdou je nedostatok spoločenskej moci subjektov. Pri tomto type tolerancie stoja v popredí dva úzko späté fenomény: psychologický (viaže sa na negatívne hodnotenie predmetu tolerancie) a mocenský, ktorý vystupuje ako jedna zo zásadných podmienok charakteristiky druhého typu tolerancie, ktorý autori nazvali konjunktívny.

Konjunktívna tolerancia je v istom zmysle slova protikladná disjunktívnej tolerancii. V tomto type tolerancie, ako píše Seiler a Seilerová, „subjekty niečo spája v ich rozličných postojoch, názoroch, presvedčeniach, teda všeobecne povedané v tom, čo je predmetom tolerantného vzťahu“.19 To, čo ich spája, konštatujú autori, sa musí nachádzať v ich odlišnosti. Ako jeden z príkladov takéhoto typu tolerancie autori uvádzajú Mikuláša Kuzánskeho. Konjunktívny typ tolerancie je charakterizovaný aj rozširovaním hraníc tolerancie. „Nachádzanie spoločného v rôznorodom už naznačuje dialogický charakter ideových vzťahov medzi ľuďmi.“20 *Synergický typ tolerancie* „prekračuje hranice právneho vedomia“21 a implicitne obsahuje otázku o kultúrnej hodnote odlišnosti a o možnosti participácie na tejto hodnote“.22 Synergická tolerancia je atribútom tvorivého myslenia, ľudskej tvorivosti. Je neoddeliteľnou vlastnosťou vyspelej osobnosti, vyznačuje sa jednotou noetickej a etickej stránky. Neredukuje sa len na „akceptovanie práva občana vyjadriť svoj názor, ale sa zakladá na presvedčení o noetickej hodnote odlišného názoru a [...] aj na možnosti synergie, syntézy odlišností“.23

Pristavme sa v krátkosti pri práci, ktorá vyvolala veľké diskusie, ako pripomenul jej autor Giovanni Sartori. Vo svojej knihe o pluralizme, multikulturalizme a prístahovalcoch upozorňuje, že toleranciu je nemožné a aj vrcholne nezodpovedné zamieňať si s ľahostajnosťou. V žiadnom prípade z nej ani nevychádza. Tolerancia ani „nepredpokladá“ relativizmus, je „však snášenlivá práve preto, že nestaví na relativistickom pohľadu. Kdo je tolerantní, má vlastní presvedčení a princípy a pokladá je za pravdivé;

18 *Tamtiež.*

19 *Tamtiež.*

20 *Tamtiež*, s. 88.

21 V konjunktívnej tolerancii, ako píše autori, „akceptujeme právny status iného názoru, rozdielnych hodnôt a tým aj utvrdzujeme vlastné právo na odlišnosť...“. *Tamtiež.*

22 *Tamtiež.*

23 *Tamtiež*, s. 103.

presto pripouští, že jiní mají právo pěstovat svá chybná přesvědčení“.²⁴ Aj na príklade udalostí posledných rokov je možné podčiarknuť, vedno s autorom podmienku, že tolerancia nemôže byť bezbrehá. Je v stave neustáleho pnutia a nikdy nie je totálna.

Sartori uvažuje o stupňoch pružnosti tolerancie, ktoré je možné stanoviť na základe troch kritérií. V prvom rade vždy musíme uviesť dôvody, prečo niečo považujeme za netolerovateľné (tolerancia, píše Sartori – neumožňuje dogmatizmus!). Druhé kritérium je naviazané na princíp neubližovania, nepoškodzovania – *harm principle*. Nemusíme – dokonca by sme nemali tolerovať správanie, ktoré nám pôsobí ujmu alebo príkorie. Tretím kritériom je vzájomnosť. Ak sme tolerantní voči ostatným, čakáme, že aj oni budú tolerantní – čo je jedným z vážnych, povedala by som dokonca najväznejších kameňov úrazu súčasného sveta.²⁵ (Celý problém je oveľa zložitejší, než sa na prvý pohľad zdalo, čomu nasvedčujú aj konkrétne udalosti posledného obdobia, ktoré napr. zdvihli vlnu nesúhlasu s azylovou politikou.) Nesmieme zabudnúť ani na fakt, ktorý Sartori prízvukuje: pružnosť tolerancie vždy pozná bod/hranicu, ktoré nie je možné prekročiť!

Možno už dávno sme neboli postavení pred také množstvo problémov, ktoré sa v krátkom časovom slede napopili a na ktoré potrebujeme reagovať. Otázkou však ostáva, či aj vieme – či aj správne vieme, aby som bola presnejšia. Ak by sme si v hlave prehrali „film“ posledného obdobia, posledných rokov, mihali by sa v ňom zábery vojnových konfliktov, odohrávajúcich sa vedľa nás. Striedali by ich zábery tisícok putujúcich migrantov, ostnatých plotov, azylových stredísk. Predvolebných a povolebných emócií, strachu z narastajúcej vlny extrémizmu, zo straty historickej pamäte. Neriešená (nedostatočne riešená) rómska otázka, citlivé a háklivé národnostné trenice (hádky a sváry) a vášne, ale aj naše odmietavé reakcie na riešenie problémov týkajúcich sa napr. uzatvárania manželstiev či adopcií homosexuálnych párov, na mimoriadne citlivé otázky interrupcií a eutanázie... Môžeme zatvárať oči koľko chceme, tváriť sa že sme nad vecou a že nás sa to netýka, napriek tomu tlak spoločenský, politický, ekonomický, náboženský... je stále mohutnejší, dobiedzavejší. Sme konfrontovaní so základnými princípmi tolerancie

²⁴ Giovanni Sartori, *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*, Praha: Dokořán 2011, s. 29.

²⁵ Je nesmierne ťažké naučiť sa akceptovať zásadne odlišné názory, s ktorými nie sme vyrovnaní, dostatočne oboznámení. Ktoré vyvolávajú spomínanú vlnu strachu. Diskutujeme, neraz hystericky o témach, ktorým rozumejú – a aj to nie vždy v dostatočnej miere – samotní diskutujúci. Narastajú prejavy rasizmu, xenofóbie, silnejú fašizoidné tendencie, teda to, s čím by sme mali byť v podstate vyrovnaní a čo by sme mali vedieť eliminovať. Podčiarkujem – mali. Isteže, do istej miery je to spôsobené aj faktom, na ktorý upozornil Sartori v súvislosti s pluralitnou toleranciou: potrebujeme sa naučiť, čo a do akej miery môžeme akceptovať, aby to nezničilo, resp. nespôsobilo vlastnú demokratickú deštrukciu.

vo všetkých jej podobách. Od najmiernejších prejavov tichého súhlasu až k odporu a k otvoreným formám intolerancie. Násilia, beštiality, barbarstva, ktoré, ako to potvrdila Hannah Arendt, sa rodí zvnútra civilizácie. Nenávisť, teror, rasizmus, extrémizmus a s nimi vedno kráčajúci strach a obava v rôznych podobách sa stávajú neoddeliteľnými spoločníkmi našich životov. Práve strach, píše Karel Hvizďala, je „neurozeným príbuzným činorodosti a zbavuje nás schopnosti myslieť, vnímať, učiť sa, uvažovať, lopotit sa, obdělávati, tkáť, vynalézať či spať a zpívať. Otvára ústa stínům: uvoľňuje priestor populizmu a nacionalizmu, čož je smrťící koktejl zvláště pro křehké demokracie“.²⁶ Otvára priestor – priamo ho ponúka – intolerancii.

Karel Hvizďala pri rekapitulácii minulého roku pripomína skutočnosť, na ktorú zrejme zabúdame. Sme obeťami stereotypov, z ktorých je nesmierne ťažké ujsť, vymaniť sa. Do roku 1968 sme žili v zajatí mnichovského komplexu, od roku 1968 žijeme v zajatí sovietskeho komplexu, čo nám bráni správať sa racionálne. „Platí stará moudrost, že pouze někteří lidé jsou schopni kriticky zpochybňovat nejen názory druhých, ale i své, a diskutovat o vlastních předsudcích. Předpokladem je neustálý otevřený pohled na vlastní myšlenky. Toho je schopen, zvláště v krizových situacích, v níž se zvyšuje hladina emocionality, jen málokdo na východě i západě.“²⁷ Ako pripomína český novinár, dramatik a spisovateľ – takýchto ľudí je v každej populácii len asi 5 %, čo je hrozivé číslo. Jan Rubeš v tejto súvislosti píše: „Bohužel, dlouhá léta totalitarismu, sovětizace, černobílého vidění, nám ubrala na schopnosti orientovat se bez předsudků, objektivně a s určitou perspektivou v problémech, se kterými se potýkáme, Ubrala nám také na sociální citlivosti a na schopnosti být solidární.“²⁸ Je to holý fakt, ktorý síce môže vyznievať cynicky, surovo, no je pravdivý.

Rázcestia tolerancie

Tou najdesivejšou a „najprítomnejšou“ skutočnosťou sú vojnové konflikty, ktoré sa odohrávali v neďalekej minulosti a odohrávajú aj v súčasnosti. Už dávno sa nepribližovali v istých ohľadoch tak desivo rýchlo, než práve teraz. Zábery z Ukrajiny, zo Sýrie, z afrických krajín a či z Paríža, Bruselu. Množstvo incidentov, množstvo obrazov, ktoré preblesnú pred našimi očami a ktoré by sme najradšej vytesnili. Zomierajú pri nich civilisti,

26 K. Hvizďala, *Mentální mapa...*, s. 17.

27 *Tamtiež*, s. 14.

28 Jan Rubeš, *V Anglii nemůžete jezdit vpravo jen proto, že u nás se to tak dělá*, in *Evropa, Rusko, teroristé a běženci*, ed. K. Hvizďala, Praha: Mladá fronta 2016, s. 177.

deti... To otrasie každým normálne uvažujúcim človekom. Chtiac-nehtiac prinúti minimálne k zamysleniu, alebo vyburcuje napríklad k dobrovoľníckym aktivitám a či k účasti na humanitných akciách. V posledných mesiacoch a dňoch sme dennodenne zaplavovaní obrazmi tisícok migrantov, putujúcich za vidinou lepšej budúcnosti (a či „len“ života v krajine, kde sa otvorene nebojuje). Stávajú sa našimi sprievodcami, nechcenými spoločníkmi, ktorých sa bojíme, ktorým nerozumieme a či nechceme rozumieť... Obrovský komplex problémov, ktorý je dnes ťažké domyslieť, vyznať sa v nich, predvídať ich... Zložitá je najst' jednoznačné stanoviská, celá situácia je omnoho komplikovanejšia a vážnejšia, než sa nám z diaľky javí. Žijeme životom, ktorý sa môže razom zmeniť, či si to už pripúšťame, alebo nie. Elias Canetti napísal: „Nevieme, čo bude, keď sa veci zrazu zmenia. Vieme však čo bude, keď sa nezmenia?“²⁹ Ako radi by sme zastavili utečeneckú vlnu, resp. ako radi by sme boli, keby jej nebolo, keby sa nič nezmenilo. Keby to neútočilo na naše poradie hodnôt, neohrozovalo zabehnutý chod našich životov, pretože sme naozaj pripravení na to, čo bude, ak sa niečo zmení alebo keď sa nezmení? Podsúvanie strachu, ktorému sme vystavovaní z rôznych strán (možno najzarážajúcejšie zo strany politických predstaviteľov aj našej krajiny) priamo úmerne zvyšujú intoleranciu v značnej časti populácie. Zaznamenávame zvyšujúci nárast predsudkov, aktivizáciu skupín obyvateľstva, ktoré otvorene prezentujú a spochybňujú základy princípu tolerancie prezentujúc sa a pasujúc sa do pozície ochrancu.

Miroslav Petříček pripomína, že sa nielen často tvárame, ale aj správame, ako keby sme boli mentálne nezrelí a nesvojprávni. Je jasné, že nás (zatiaľ) neohrozuje pravdepodobnosť klasického vojnového konfliktu, ale sme ohrozovaní/ovplyvňovaní čímsi novým! „... najednou tu máme terorizmus, plíživé neboli hybridní ‚války‘, vlny uprchlíkú, masívni propaganda zprostředkovaná internetem.“³⁰ Nie sme postavení do pozície, aby sme sa museli báť o obranu hraníc (aj keď je nám to čoraz intenzívnejšie podsúvané), ale o obranu hodnôt. To je omnoho ťažšia úloha a výzva najmä preto a vtedy, ak sú nám hodnoty „západného sveta lhostejné. Jejich kolektívni obrana je možná práve jen na základě osobní odpovědnosti každého, osobního rozhodnutí a nasazení. Mentalita „proč zrovna já, když se mě to netýká“, je v tomto případě smrtelně nebezpečná“.³¹

Náš svet stojí tvárou v tvár kríze utečencov v takom meradle, aké si nepamätáme od druhej svetovej vojny. Stavia to pred nás nové výzvy a rad ťažkých rozhodnutí, o. i. – naučiť sa žiť a akceptovať inakosť! Tomáš Halík

²⁹ Elias Canetti, *Tajomné srdce hodiniek*, Dunajská Lužná: Milanium 2005, s. 73.

³⁰ Miroslav Petříček, *Bojím se, že k rozumu dojdeme jen z donucení*, in *Evropa, Rusko, teroristé a běženci...*, s. 226.

³¹ *Tamtiež*.

píše: „Také na tomto kontinentu se tisíce lidí vydávají na sever hledat větší příležitosti v naději na lepší život pro sebe a pro své blízké. [...] Jejich počet nás nesmí zaskakovat, musíme je vnímat jako lidské osoby, vidět jejich tváře, naslouchat jejím příběhům a snažit se co nejlépe odpovědět na jejich situaci. Odpovídat způsobem, který je vždy lidský, spravedlivý a bratrský. Měli bychom se vyhnout všudypřítomnému pokušení skartovat všechno, co působí potíže.“³² Naučit' sa vzájomne tolerovať však samozrejme nie je možné bez relevantnej spiatočnej odozvy. Práve tu sa otvára, podľa môjho názoru, priestor aj pre výučbu spoločensko-vedných disciplín, o. i. aj filozofie, histórie, politológie... Zmena vízie Európy musí byť previazaná na výučbu (nielen) histórie jednotlivých národov, štátov, ale priestor by mal byť venovaný aj vnímaniu spoločnej histórie a kultúry, naučiť sa vzájomnej tolerancii. Dať miesto a priestor a aj presadiť novú víziu spoločenských odborov a vrátiť im to miesto, ktoré stratili v prospech exaktných vied. Aj to je jedným z možných východísk a domnievam sa, že aj úloh pre ďalšie generácie.

Všetko, čo nás dnes ohrozuje, je dôsledkom euroamerického zaslepenia studenou vojnou, píše v texte *Prokletí majdanismu* Václav Bělohradský. Vstupujeme do sveta, ktorý nadobúda iné kontúry. Je to aj naša spoluzodpovednosť pochopiť ho a zároveň možno aj výzva nereznovať – najmä pred „neznámym a nepoznaným“. Naučiť sa prijímať a rešpektovať zásady, o ktorých písal v práci *Střet civilizací* Samuel P. Huntington. V prvom rade ide o *zásady zdržanlivosti a spoločenského sprostredkovania*, ku ktorým pristupuje tretia zásada, nevyhnutná „k udržení míru v multicivilizačnom svete, a tou je *zásada spríznenosti*: lidé ve všech civilizacích by měli hledat a rozšiřovat ty hodnoty, instituce a zvyky, které mají společné s národy ostatních civilizací“.³³ Ako konštatuje Huntington (myslím, že jeho pohľady by sa do veľkej miery kryli s Masarykovými), v strete civilizácií budú stáť európske štáty buď bok po boku, alebo každý sám. „V rodící se době jsou střety civilizací největší hrozbou pro světový mír...“³⁴ Naučiť sa zodpovedne k tejto neľahkej situácii pristupovať by sme sa mali snažiť predovšetkým z úcty k sebe samým.

32 Tomáš Halík, Desatero ke strachu z islámu, *Lidové noviny*, 3. října 2015, s. 22.

33 Samuel P. Huntington, *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers 2001, s. 391.

34 *Tamtiež*, s. 393.

ABSTRAKT

„RÁZCESTIA“ TOLERANCIE

V komplikovanej spoločenskej a politickej situácii nielen na európskom kontinente nadobúdajú pojmy ako tolerancia a intolerancia iné podoby a postavenie, než mali v minulosti. Na podklade textov predovšetkým súčasných slovenských a českých filozofov (V. a B. Seilerovci, I. Buraj, M. Machovec, V. Bělohradský, K. Hvizďala, M. Petříček), ako aj G. Sartoriho i S. P. Huntingtona, sa autorka príspevku zamýšľa nad otázkami, ktoré sa v posledných rokoch vynorili a na ktoré často zatiaľ nepoznáme relevantné odpovede. Jadrom príspevku je pripomenutie troch koncepcií tolerancie: Machovcovho vymedzenia východiskových pojmov tolerancia a intolerancia; priblíženia troch druhov tolerancie tak, ako ich vymedzili manželia Seilerovci (disjunktívna, konjunktívna a synergická). Príspevok pripomenie aj Sartoriho koncepciu pružnosti tolerancie. Autorka v texte poukáže na skutočnosť, že v zložitej situácii, v ktorej sme sa v súčasnosti ocitli, prevláda nad racionálnym emocionálne a normatívne uvažovanie, ktoré otriasa klasickým vymedzením a či skôr naplnením pojmu tolerancia.

Kľúčové slová: tolerancia, intolerancia, migračná kríza

SUMMARY

THE “CROSSROADS” OF TOLERANCE

In the complicated social and political situation (not only on the European continent) the concepts of tolerance and intolerance are morphing into different shapes and positions than those they had in the past. On the basis of texts of mainly contemporary Slovak and Czech philosophers (V. and B. Seiler, I. Buraj, M. Machovec, V. Bělohradský, K. Hvizďala, M. Petříček) as well as G. Sartori and S. P. Huntington, the author intends present the questions that have emerged in recent years and the answers to which are often unknown. The core of the paper is a reminder of the three concepts of tolerance: Machovec's definitions of core terms of tolerance and intolerance; elucidation of three kinds of tolerance, as defined by V. and B. Seiler (disjunctive, conjunctival and synergistic). The article also works with Sartori's concept of flexibility of tolerances. The author of the text refers to the fact that in the difficult situation in which we currently find ourselves, emotional and normative thinking prevails over rational thinking. This shook the classical definition, or rather the fulfilment of the concept of tolerance.

Key words: tolerance, intolerance, migration crisis

Doc. Erika Lalíková, PhD.

Katedra filozofie a dejín filozofie

Filozofická fakulta Univerzity Komenského

Gondova 2, P. O. Box 32, 814 99 Bratislava

Slovenská republika

erika.lalikova@uniba.sk